

Tidens Väg - Handledning till Kolkärrskylten

Den här handledningen är tänkt som ett stöd för lärare som besöker Tidens Väg med sina elever.

Innehåll:

- Fördjupning av innehållet på skylten, tänkta att användas av läraren
- Tips på aktiviteter för eleverna
- Frågor till Kolkärrskylten, som eleverna kan fundera över och försöka besvara
- Svåra ord och begrepp som eleverna kanske behöver få förklarade
- Litteraturtips och nätadresser där man kan hitta mer information

Fördjupning

Kolkärr – ett frälsehemman

Följ skyltens pil längs stigen mot Granholmstoppen cirka 30 meter. Du står nu nära en husgrund som hört till en byggnad på gården Kolkärr. Gården var fortfarande i bruk för lite mer än 100 år sedan.

Kolkärr är omtalat sedan år 1486 då det benämndes *Kolthaker*. Men på denna plats har människor bott sedan järnåldern, i mer än 1000 år. Det finns två husgrunder längre söderut som tyder på det. Här finns också ett litet gravfält där de som bodde här begravde sina döda.

Kolkärr har varit en liten gård, med betydligt mindre mark än till exempel Hästa gård. Kolkärr omtalas under 1500-talet som ett så kallat frälsehemman. Med ett frälsehemman menas att gården ägdes av en adelsman men brukades av en bonde. Gården har sedan under årens lopp tillhört olika adelspersoner. Från slutet av 1700-talet ingick den i Hästa gårds ägor där den fanns kvar till 1870-talet. Därefter revs de sista husen vid Kolkärr.

Långhus

På en lite större gård från yngre järnåldern, cirka 500-1050 e. Kr., kan det ha bott 15-20 personer. Gården bestod av ett stort hus, ett så kallat långhus, där både människor och djur bodde. Huset kunde vara mer än 20 meter långt och cirka åtta meter brett. Ett par mindre förrådshus fanns på gårdsplanen. Inne i långhuset fanns en härd med öppen eld där man lagade sin mat och som också gav värme och ljus. Väggarna bestod ofta av stolpar med flätat ris emellan. Riset

var täckt av lera ("lerklinat") eller djurspillning. Taket, som bars upp av två rader kraftiga stolpar, kunde vara täckt av strå eller torv. Det fanns inga fönster men en liten öppning i taket eller vid gavlarna släppte ut röken från den öppna eldstaden. Öppningen kallades "vindöga" och tros vara föregångare till det engelska ordet för fönster, "window".

Idag finns knappt några synliga spår kvar från sådana gårdar. Ibland kan platsen huset var byggt på synas som en så kallad husgrundsterrass. Marken är då utjämnad och terrasskanten kan bestå av en rad stenar. Långhuset var ofta uppdelat i tre delar, en för djuren, en för människorna och en förrådsdel. Värmen från djuren hjälpte till att hålla huset varmt.

Mot slutet av järnåldern blev husen mindre och separata hus byggdes åt djuren. Husen byggdes ofta av timmer som lades på rader av sten, så kallade syllstenar. Om timret legat direkt på den fuktiga marken hade det riskerat att ruttna. Inga extra stolpar behövdes för att bära upp taket. Man fortsatte att bygga på det här sättet även under medeltiden.

Odlingar och djurhållning

Man byggde gärna gården på en höjd. Nära gården låg åkrarna. Man odlade mest korn men också råg och havre. Längre från gården låg ängsmarken. Den var inhägnad för att stänga ute djuren. Till hägnaderna användes sten från de nyodlingar som togs upp. Ängens gräs och trädens löv blev vinterfoder åt djuren.

Boskapsskötseln var viktig. Av de skelettdelar arkeologerna hittat vet vi att man hade hästar, kor, grisar, får, getter, höns, hund och katt. De flesta hade hållits som husdjur länge men höns och katter blev inte tamdjur förrän under järnåldern.

Jakt och fiske var ett viktigt tillskott till födan. Man tog också tillvara nötter och bär. Hasselnötter, björnbär och smultron var uppskattade. Nypon, maskrosblad, svinmålla och nässlor var viktig mat för att få i sig vitaminer. Av enbär tillverkade man enbärdricka och av humle öl.

Gravar

Man begravde de döda på ett gravfält nära gården. De kallas för gårdsgravfält och finns invid nästan alla Järvafältets gårdar. Även om man inte hittar själva gårdsplatsen, kanske för att man förr byggde vidare på samma plats så att alla

gamla spår försvann, kan man ana att gårdarna är från järnåldern just för att det ligger ett gårdsgravfält i närheten. (Under rubriken "Liv och Död på Kullen" i handledningen till Landhöjningsskylten finns mer att läsa om begravningssätt och vad man kan hitta i gravarna)

Tips på aktiviteter

Ta reda på vilka örter och träd som växer runt husgrunden med hjälp av bestämningsböcker.

Leta efter växter som visar att det bott människor på platsen. Vilka hittade du? Försök hitta växter, nötter eller bär som du tror man kan ha ätit förr. Ta hjälp av en bestämningsbok för att kontrollera om de är ätbara eller inte.

Titta närmare på husgrunden och marken runt omkring och försök hitta olika smådjur som lever där. Artbestäm dem med hjälp av en bestämningsbok. Ta reda på lite mer om djuren.

Bygg en modell av ett långhus av papp eller med tändstickor med hjälp av bilderna på skylten.

Artbestäm fåglarna du ser i närheten med hjälp av kikare och en fågelbok.

Titta på bilderna på skylten och fundera över vilka metoder och verktyg man använde för att bygga ett hus på den här tiden.

Besök Eggeby naturskola och följ livet på en gård från förr i tiden.

Grilla vid eldplatsen intill husgrunden. Sitt en stund och fundera över hur det kunde ha varit att leva på Kolkärr på 1400-talet.

Frågor till landhöjningsskylten

Då

1. Hur många personer bodde vanligen på en gård under yngre järnåldern cirka 500 – 1 050 e. Kr.
2. Vilka bodde i ett långhus?
3. Varför var härden så viktig.

4. Hur var väggarna i långhuset byggda?
5. Vad bestod taket av?
6. Vilka öppningar fanns i huset?
7. Vilka sädeslag odlade man på åkrarna?
8. Vad gav man djuren att äta på vintern?
9. Vilka djur hade man på gården under vikingatiden?
10. Vad åt man förutom djuren på gården?
11. Vad bestod en inäga av?

Då 2

1. Vad hette gården som låg på den här platsen år 1486?
2. Gården var ett frälsehemman. Vem ägde gården?
3. Varför tror man att det har bott människor på den här platsen i mer än tusen år?
4. Vilken större gård i närheten hörde gården Kolkärr till under 1800-talet?
5. Vad hände med gården Kolkärr i slutet av 1800-talet?
6. Vad är ett fyrfat?
7. Vad använde man för verktyg när man tillverkade stockarna till husväggarna? Titta på skyltens bild.